

Çekişmeli boşanma/velayet sürecinde aile mahkemelerinden üniversite hastanesine gönderilen olguların değerlendirilmesi

Evaluation of cases sent from family courts to university hospital during contentious divorce / custody process

Ferda Karadağ¹, Dilşad Foto Özdemir²

¹Dr., ²Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıklar Anabilim Dalı, Ankara
https://orcid.org/0000-0002-3221-8712-https://orcid.org/0000-0002-9077-8419

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, bilirkişi olarak değerlendirilen çekişmeli boşanma olgularında velayet/kişisel ilişkinin düzenlenmesinde yaşanan sorunlara, çocuk üzerindeki etkilerine ve multidisipliner çalışmanın önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır. **Yöntem:** Ocak 2014- Ocak 2019 tarihleri arasında kliniğimize gönderilen 90 adli dosyanın kayıtları geriye dönük olarak incelenmiştir. Toplanan verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel analiz ve lojistik regresyon kullanılmış, kategorik veriler sayı (n) ve yüzde (%) olarak gösterilmiştir. **Bulgular:** Araştırma sonuçlarına göre, çocukların sadece %34.4'ünün her iki ebeveyni ile düzenli olarak görüştüğü, çocukların %15.5'inde ebeveyne yabancılaşma sendromu olduğu, ebeveynlerin %26.6'sının bu süreçte çocuğunun istismara uğradığına ilişkin iddiasının olduğu ve diğer ebeveyn ile ilişki kısıtlaması istediği, velayetin büyük oranda annede kalması yönünde görüş bildirildiği saptanmıştır. **Sonuç:** Çocuğun, boşanma sürecini ve sonrasında en az zararla atlatması için verilecek olan velayet/kişisel ilişki kararı büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte karar verilirken farklı meslek gruplarının objektif ve bilimsel ölçütleri göre, işbirliği içerisinde değerlendirilmesi, ebeveynler arasında işbirliğinin sağlanabilmesi için boşanma sürecinde danışmanlık ve arabuluculuk hizmetlerinin verilmesi çocuğun yararına olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çekişmeli Boşanma, Velayet, Kişisel İlişki

(*Klinik Psikiyatri Dergisi* 2020;24:)

DOI: 10.5505/kpd.2020.76259

SUMMARY

Objective: In this study, it was aimed to draw attention to the challenges experienced in the regulation of custody/personal relationship, the effects on the child and the importance of multidisciplinary work in expert assessment of controversial divorce cases. **Method:** The records of 90 judicial files sent to our clinic between January 2014 and January 2019 were analyzed retrospectively. Descriptive statistical analysis and logistic regression were used to evaluate the collected data, and categorical data were shown as numbers (n) and percentages (%). **Results:** According to the results of the research, only 34.4% of the children was found to be in regular contact with both parents, 15.5% of the children had an alienation syndrome to one of the parents, 26.6% of the parents claimed that their child has been abused during this process and they wanted to restrict the relationship with the other parent. It was found that expert opinions about custody were mostly given in favor of the mother. **Discussion:** The custody / personal relationship decision that will be made for the child to survive the divorce process and the aftermath with the least harm is of great importance. While making decisions in the divorce process, it will be in the child's best interest to provide counseling and mediation services in order to ensure healthy cooperation between parents and cooperation of different occupational groups assessing the process according to objective and scientific criteria.

Key Words: Controversial Divorce, Custody, Personal Relationship

GİRİŞ

Günümüzde toplumsal, sosyokültürel ve ekonomik yapıdaki değişimler, evliliğe verilen anlamları da değiştirmiş, boşanmalar daha fazla görülmeye başlanmıştır (1,2). Çiftler çocuk sahibi olduğunda ise boşanma, sadece eşler arasında yaşanan bir süreç olmaktan çıkmakta, boşanma sonrasında çocuğun ebeveynleri ile görüşme düzeni, anne ve babanın çocukla ilgili sorumlulukları gibi birçok alanda değişiklikler olmaktadır (3,4,5,6). Boşanmaların artması ile boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini araştıran ve ebeveyn çocuk arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar da giderek artmaktadır (7,8,9).

Türkiye'deki boşanma oranları gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir (10). Ancak son yıllarda Türkiye'de evlenen çift sayısının azaldığı, boşanan çift sayısının artış gösterdiği Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden anlaşılmaktadır (11). Meder ve Gültekin tarafından (12) boşanma eğilimlerinin araştırıldığı çalışmada, ailelerin boşanma konusunda geliştirdiği muhafazakâr eğilimin değişmeye başladığı, uzun süren evliliklerin bile boşanma konusunda daha esnek bir süreç geçirdiği gösterilmiştir. Boşanmanın tek bir faktörle açıklanamayacak karmaşık bir yapı gösterdiği, sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik faktörlerin yaşanan sorunları belirlediği anlaşılmaktadır (13,14,15).

Çocukla ilgili önemli kararların verildiği boşanma sürecinin, çocuk açısından oldukça stresli olabileceği eşler aralarındaki çatışmadan çocukların zarar görebileceği bildirilmektedir (16, 17, 18). Bununla birlikte, bazı çocuklar için çatışmalı bir aile ortamından uzaklaşmak iyi olurken, özellikle boşanmadan sonra ebeveynler arasında çatışma ve ilişkinin kötü olduğu durumlarda çocuklar için olumsuz etkiler devam etmektedir. Çocukların boşanmaya nasıl tepki verdiklerini belirlemede en önemli faktör ebeveyn tutumlarıdır (19, 20). Bazı ebeveynlerin yaşadıkları kırgınlık, öfke gibi duygular nedeniyle çocuklarının duygu ve ihtiyaçlarıyla ilgilenemedikleri, ekonomik kaygıların arttığı, boşanma sonrasında çocuğun bakımı için diğer ebeveyninden yeterli destek alamadıkları için zorlandıkları ve dolayısıyla

çocukların uyum problemleri yaşadıkları görülmektedir (21). Bu nedenle hem anne hem de babanın boşanma sonrasında çocuklarıyla ilişkilerini sürdürürken yeni duruma uyum sağlamaları ve çocuklarıyla ilişkilerini yeniden yapılandırılmaları gerekmektedir. Ancak bu dönemde anne ve baba da kendi açılarından zor bir dönem yaşamakta ve kendi sorunlarıyla başa çıkmaya çalışmaktadır (22, 23). Boşanma sürecinde uygun danışmanlık, eğitim ve destek alındığında ise bireylerin yenilenmesi ve daha işlevsel bir düzenin kurulması sağlanabilmektedir (24,25).

Boşanma sürecinde, çocuğun yararı ve iyi olma hali temel alınarak ebeveynlerin, ebeveynliğe ilişkin değerleri, çocuğun gelecekteki ihtiyaçları için plan yapmaları, çocuğa düzenli ve sevgi dolu bir ortam sağlayabilme kapasiteleri ve çocuğu olumsuz yönde etkileyebilecek uygunsuz ya da suiistimal edici davranışları göz önünde bulundurularak; ebeveyn haklarının ve sorumluluklarının yeniden yapılandırılması gerekir (26). Ebeveynlerin, yeni düzenle ve ortamında anlaşmazlık yaşamaları durumunda aile mahkemeleri, mahkeme uzmanlarının raporlarını da değerlendirerek velayeti alacak ebeveyni ve her ebeveynin çocukla sürdüreceği ilişkiyi belirlemektedir. Bazı çatışmalı boşanma süreçlerinde ise aile mahkemeleri velayetin belirlenmesi, velayetin değiştirilmesi, çocuk ve ebeveyn arasındaki şahsi ilişkinin düzenlenmesi (görüşme biçiminin düzenlenmesi/ değiştirilmesi/ şahsi ilişkinin kesilmesi) gibi konularda psikiyatri uzmanlarından görüş istemektedir. Bu durumda Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları polikliniklerinde ebeveynlerle ve çocuklarla ayrı ayrı görüşmeler yapılmakta, gerektiğinde tüm aile birlikte görüşmeye alınmakta, uygun ölçme ve değerlendirme teknikleri uygulanmakta, ebeveynlerin ruhsal muayenesi için erişkin psikiyatriden konsültasyon istenmektedir. Bunun yanı sıra ihtiyaç duyulduğunda ev, okul ziyaretleri yapılarak çocuğun ve ebeveynlerin yaşam koşulları, sosyal çevreleri incelenmektedir. Tüm değerlendirmeler sonunda adli kurul tarafından düzenlenen kanaat bildirir rapor ilgili mahkemeye sunulmaktadır. Çatışmalı boşanma sürecinde çocuğun gelişiminin asgari düzeyde etkilenmesi için uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler ve verilen kararlar oldukça önemlidir. Son yıllarda aile mahkemeleri tarafından çocuk ve ergen ruh sağlığı

uzmanlarından rapor düzenlenmesi istenen çatışmalı boşanmaların sayısı artmaktadır. Bu araştırmada, aile mahkemeleri tarafından bilirkişilik hizmeti almak için çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları polikliniğine gönderilen ve kliniğimizin adli komisyonu tarafından değerlendirilen olguların sosyodemografik özellikleri ve boşanma ile ilişkili değişkenler açısından değerlendirilmesi, yaşanan sorunların ve çocuk üzerine olan etkilerin belirlenmesi; bulguların adli komisyonundaki deneyimlerimiz ve son dönem alan yazın bilgileri ışığında tartışılması amaçlanmıştır. Çatışmalı boşanma sürecine özgü zorlukların ve ebeveynler/ çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerin vurgulanması, sürecin uygun yürütülmesine yönelik önerilerin sunulması alan yazına, dolayısıyla klinisyenlere katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

YÖNTEM

Bu çalışmada veriler Ocak 2014- Ocak 2019 tarihleri arasında aile mahkemeleri tarafından kliniğimize bilirkişilik için gönderilen, adli kurulumuzda ayrıntılı değerlendirmesi ve adli raporu tamamlanmış 90 adli dosyanın ve adli kurul raporlarının incelenmesinden elde edilmiştir. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nda uzun yıllardan beri çocukların adli değerlendirmesi, raporların düzenlenmesi ve gerektiğinde bu çocukların tedavilerinin yapılması adli kurul tarafından yapılan belli kurallar çerçevesinde yürütülen, yoğun ve ayrıntılı bir süreçtir. Multidisipliner bu ekip içinde sabit bir öğretim üyesi, sosyal hizmet uzmanı ve klinik psikolog bulunmaktadır. Adli vakalar olgunun özelliğine göre çeşitli psikiyatrik görüşme teknikleri ile değerlendirilmekte, anne-çocuk ve baba-çocuk ayrı ayrı ya da aile dinamiklerinin özelliklerine göre anne-baba-çocuk birlikte oyun odasında gözlenerek birbirleri ile olan ilişkileri, ebeveynlik becerileri değerlendirilmekte, olgunun özelliğine göre tekrarlayan görüşmeler yapılmakta, gerekli durumlarda ebeveynlerin ruhsal değerlendirmeleri istenmektedir. Gerekli görülen durumlarda anne baba dışında çocuğu iyi tanıyan yakınları/ öğretmenlerinden bilgi alınmakta, ev/okul ziyareti yapılmakta, çoklu bilgi kaynaklarına erişilerek değerlendirilmektedir. Tüm veriler/ bilgiler

toplandıktan sonra olgu adli kurulda tartışılarak rapor düzenlenmektedir. Bu araştırma, kurulda 5 yıllık zaman aralığında ayrıntılı olarak görülen olguların; dosya bilgilerinin, hazırlanan adli raporları ve kliniğin adli kurul kayıtlarının retrospektif olarak değerlendirilmesi ile elde edilen verilerin sunulduğu bir çalışmadır. Çalışmaya dahil edilen adli dosyalar, çocukların ve ebeveynlerin sosyodemografik özellikleri, boşanma sürecine ve değerlendirmeye ilişkin değişkenler ve süreçle ilgili olası risk etmenleri açısından incelenmiştir. Çalışma için Hacettepe Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 2019-27-36 sayılı onay alınmıştır.

Veriler, SPSS (Statistical Package Program for Social Science) 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Sürekli veriler ortalama \pm standart sapma olarak gösterilmekte, kategorik değişkenlerde sayı (%) ve yüzdeler (%) kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişki ki-kare ile değerlendirilmiştir. Çekişmeli velayetlerde görülen ebeveynlerle düzensiz görüşme, cinsel istismar iddiası, fiziksel şiddet ve ebeveyn yabancılaşıma sendromu değişkenlerinin yordayıcılarını ve değişkenlerle ilişkili olan risk etmenlerini araştırmak için lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Tek değişkenli analizlerde istatistiksel olarak anlamlı olan ve / veya velayet ve istismara ilişkin yazında yordayıcı olabileceği ileri sürülen değişkenler ile oluşturulan modellerle çoklu lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Analizler %95 güvenilirlik düzeyinde gerçekleştirilerek, odds oranları (Tahmini Rölatif Risk -TRR-) değerlendirilmiştir ve analizlerde $p < .05$ istatistiksel anlamlılık düzeyi olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Örneklemimiz, adli olgu olarak gönderilen ve değerlendirmesi tamamlanmış, bilirkişi görüşünün adli kurul raporu olarak aile mahkemelerine gönderilmiş olan 90 dosyaya ait ebeveynler ile 135 çocuk ve ergenden oluşmaktadır. Çocukların %46.7'si (n: 63) kız, %53.3'ü (n: 72) erkek çocuktur ve çocukların yaş ortalaması 9.11 ± 3.76 'dır (1-17 yaş). Araştırma kapsamında incelenen dosyalarda, annelerin yaş ortalaması 31.86 ± 13.8 (24-53 yaş),

Tablo 1. Ebeveynlere ve Müşterek Çocuklara İlişkin Demografik Değişkenler

		ANNE		BABA		Ki-Kare
		N	%	N	%	
Yaş	24-29	13	14.4	2	2.2	$\chi^2 : 68.36^*$ p= .000
	30-39	31	34.4	28	31.1	
	40-49	31	34.4	40	44.4	
	50 ve üzeri	3	3.3	8	8.9	
	Belirtilmemiş	12	13.3	12	13.3	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	12	13.3	11	12.2	$\chi^2 : 142.5^*$ p= .000
	Ortaokul	8	8.9	6	6.7	
	Lise	30	33.3	34	37.8	
	Üniversite	35	38.9	34	37.8	
	Belirtilmemiş	5	5.6	5	5.6	
İş Durumu	Var	47	52.2	79	87.8	$\chi^2 : 5.02^*$ p= 0.025
	Yok	39	43.3	7	7.8	
	Belirtilmemiş	4	4.4	4	4.4	

*p < .05

babaların yaş ortalaması 35.68 ± 14.8 (25-56 yaş) dir. Annelerin %68.8'i, babaların %75.5'i 30-49 yaş aralığında yer almaktadır. Başvuran annelerin 35'i (%38.9) üniversite, 30'u (%33.3) lise mezunu iken babalar arasında lise ve üniversite mezunu olanlar eşit sayıdadır (%37.8). Babaların % 87.8'si düzenli bir işe sahipken, annelerin % 52.2'si düzenli gelir getirecek bir işte çalışmaktadır. Sosyodemografik özellikler açısından anne babalar arasında yaş, iş ve eğitim düzeyi açısından anlamlı fark olduğu bulundu. Babaların yaş olarak daha büyük oldukları görüldü (p < .05) (Tablo 1).

Evlilik sürecine ilişkin dağılımlarda (Tablo 2) çiftlerin çoğunluğunun (%61.1) arkadaşlık kurarak/flört ederek evlendiği görüldü. Değerlendirilen dosyalarda boşanma davalarının %51.1'nin halen sürmekte olduğu, çocukların velayetinin/ geçici velayetinin büyük oranda (%84.4) annelerde olduğu belirlendi.

Boşanma nedenlerine ilişkin dağılımlar 4 grupta toplanarak incelendiğinde, geçimsizlik her iki ebeveyn için boşanma nedenleri arasında ilk sırada yer alırken (anne: %44.4; baba: %68.9); babaların sadakatsizlik/aldatmayı (%23.3) annelere göre

(%16.7) daha fazla boşanma nedeni olarak bildirdiği belirlendi. Ancak annelerle babaların boşanma nedenleri arasında anlamlı bir fark bulunmadı ($\chi^2:8.434$; p=.202) (Tablo 3). Değerlendirilen velayetlerde; adli olguların %34.5'inde (n:31) çocukların her iki ebeveyni ile düzenli görüştüğü, 6 olguda (%6.7) süreç içerisinde velayet hangi ebeveyni geçerse diğer ebeveyni ile düzenli görüşmenin aksadığı saptandı. Farklı nedenlerle 1 yıldan uzun süredir ebeveynini göremeyen çocukların olduğu adli olgu sayısı 18 (%30.5)'dir (Tablo 4).

Değerlendirme sırasında anne babalar için erişkin psikiyatri konsültasyonu istenme gereksinimi %48.9 (n:44) olguda oldu. Erişkin psikiyatrideki klinik, psikometrik ve adli komisyon değerlendirmeleri sonucunda konsültasyon istenen annelerin %20.5'i (n: 9), babaların %15.9'u (n:7) psikiyatrik bir tanı aldı. Annelerin 3'üne bipolar afektif bozukluk, 3'üne kişilik bozukluğu, 1 anneye obsesif kompulsif bozukluk, 1 anneye psikotik bozukluk ve 1 anneye paranoid bozukluk tanısı konuldu. Babalar arasında 4 babaya paranoid bozukluk, 2 babaya depresif bozukluk ve 1 babaya şizofreni tanısı konuldu. Evlilik çatışmasına neden

Tablo 2. Çiftlerin Evlilik ve Boşanma Sürecine İlişkin Bilgilerinin Dağılımları

Arkadaşlık/ Flört	Evllenme Şekli		Boşanma Davası Sonuçlanmış mı?		
	Görücü Usulü	Belirtilmemiş	Evet	Hayır	
% 61.1 N: 55	% 23.3 N: 21	% 15.6 N: 14	% 48.9 N: 44	% 51.1 N: 46	
Beraber Yaşanılan Süre				Velayet/Geçici Velayet Kimde	
1-3 yıl	4-8 yıl	9-13 yıl	14 yıl ve üzeri	Anne	Baba
% 20.0 N: 18	% 33.3 N: 30	% 33.3 N: 30	% 13.3 N: 12	% 84.4 N: 76	% 15.6 N: 14

Tablo 3. Boşanma Nedenlerine İlişkin Değişkenler

	Annelerin Boşanma Nedeni		Babaların Boşanma Nedeni		Ki-kare
	N	%	N	%	
Geçimsizlik	40	44.4	62	68.9	$\chi^2 : 8.434^*$ p= .202
Sadakatsizlik/Aldatma	15	16.7	21	23.3	
Geniş Aileyle Yaşanan Sorunlar	14	15.6	7	7.8	
Eşin Fiziksel Şiddet	21	23.3	-	-	

*p > .05

olacak düzeyde alkol kötüye kullanımı 1'i anne, 9'u baba olmak üzere toplam 10 ebeveynde (%11) belirlendi.

Velayet/ kişisel ilişki hakkında rapor istemi yanında ek olarak 21 (%23.3) adli dosyada ebeveynlerin istismar iddiası nedeniyle çocuklara yönelik istismar olup olmadığının da değerlendirilmesi istenmiştir. İncelenen olgularda 15 anne (%16.7) çocuğunun babası tarafından cinsel istismara uğradığını iddia etmiş, ayrıca 2 üvey baba, 2 dede, 1 üvey anne ve baba, 1 üvey kardeş tarafından cinsel istismar iddiasının olduğu görülmüştür. Dede tarafından cinsel istismar iddiasının biri anne, diğeri baba tarafından birbirlerinin babalarına yönelik olmuştur. Baba ve üvey annenin beraber yaptığı iddia edilen cinsel istismarda, anne çocuğunun bulunduğu ortamda cinsel ilişkiye girildiğini belirtmiştir. Mahkemenin istismar konusunda görüş istediği dosyaların büyük kısmında %76.2 (n:16) tekrarlayan psikiyatrik görüşmeler, çocuğun tek başına ve çocuk-anne/ çocuk-baba ilişkisinin değerlendirilmesi, çoklu kaynaklardan bilgi alınması (okul, ev ziyareti, bakımda devrede olan diğer yetişkinlerle görüşme, Çocuk İzlem Merkezi –ÇİM- görüşme kayıtlarının istenerek izlenmesi) sonucunda istismarın oluşmadığı yönünde kanaat bildirilirken, olguların %23.8'inde (n:5) kesin bir yargıya varılamadığı yönünde görüş bildirildi.

Velayet olgularında çocuğun velayetine sahip olmayan ebeveynle düzenli görüşmesini etkilediği öngörülen farklı değişkenlerin –ebeveynlerin boşanma nedenleri, fiziksel şiddet, cinsel istismar,

alkol kötüye kullanımı, ebeveynlerde psikiyatrik hastalık olması, sadakatsizlik/ aldatma- etkilerini değerlendirmek için lojistik regresyon modeli oluşturuldu. Çekişmeli velayet davalarında çocuğun velayetine sahip olmayan ebeveynle düzensiz görüşme riskini; aile içi fiziksel şiddetin odds oranına –TRR- göre 4.5 kat [p= .047; 4.51 (1.01-20.02)] ve çocuğa yönelik cinsel istismar iddiasının yaklaşık 39 kat [p= .008; 38.9 (2.55-594.5)] arttırdığı, istismar iddialarının diğer ebeveynle görüşmelerin düzensiz olmasında en iyi yordayıcı olduğu belirlendi. Benzer şekilde çocukta ebeveynle yabancılaşma sendromunu yordadığı öngörülen değişkenlerle –çocuğun yaşı, babanın çocuğa yönelik cinsel istismarı olduğu iddiası, düzensiz görüşme, görüşememe süresi, sadakatsizlik/ aldatma, alkol kötüye kullanımı, fiziksel şiddet- oluşturulan lojistik regresyon modelinde çocuğun ebeveyni görmeme süresinin uzamasının yabancılaşma sendromuna etkisi anlamlı bulundu [p=.008; 1.10(1.02-1.18)]. Fiziksel şiddet için oluşturulan modelde fiziksel şiddet ile anlamlı ilişkisi olduğu belirlenen ya da önceki çalışmalarda belirlenmiş risk etmenleri alındı ve sadakatsizlik/ aldatmanın olmasının anneye yönelik fiziksel şiddeti 15.4 kat arttırdığı bulundu [p=.003; 15.4 (2.60-92.0)]. Babanın çocuğa yönelik cinsel istismarı olduğu iddiasını yordadığı öngörülen değişkenlerle oluşturulan lojistik regresyon modelinin sonuçları Tablo 5'de verildi.

Kliniğimizdeki adli değerlendirmeler sırasında mahkeme uzmanlarının yaptıkları ziyaretler ve sosyal inceleme raporuna rağmen bilirkişilik yapılan 14 adli dosyada (% 15.5) kliniğimizin sosyal hizmet uzmanı tarafından tekrar ev/ okul ziyareti

Tablo 4. Çocuk ve Ebeveyn Arasındaki İlişkiye Yönelik Dağılımları

İlişkinin Düzenliliği	Ebeveynini en uzun görmeme süresi				
	N	%			
Her iki ebeveyn ile düzenli görüşüyor	31	34.5	0-6 ay	24	40.7
Anne ile düzenli görüşmüyor	16	17.7	7-12 ay	17	28.8
Baba ile düzenli görüşmüyor	37	41.1	13-24 ay	6	10.2
Her iki ebeveyn ile düzenli görüşmüyor	6	6.7	25 ay ve üzeri	12	20.3

Tablo 5. Cinsel İstismar İddiası ile İlişkili Bulunan Faktörlerin Lojistik Regresyon Sonuçları

	B	Wald	P değeri	Odds oranı	%95 güven aralığı	
					Alt sınır	Üst sınır
Çocuğun cinsiyeti	1.644	3.917	.048*	5.178	1.016	26.392
Sadakatsizlik/ aldatma	2.740	9.091	.003*	15.493	2.609	92.000
Düzensiz görüşme	2.778	4.578	.032*	16.091	1.263	205.058
Ebeveyni en fazla görmediği süre	.061	4.213	.040*	1.063	1.003	1.127
Çocuğun yaşı	-.287	3.706	.054	.751	.561	1.005

*P= < .05; Odds oranı –Tahmini Rölatif Risk (TRR)- (%95 güven aralığı) (Çocuğun yaşı, cinsiyeti, alkol kötüye kullanımı, evlilik dışı ilişki, fiziksel şiddet, ebeveynde psikiyatrik hastalık, düzensiz görüşme, ebeveyni en fazla görmediği süre, ebeveynin boşanma nedeni, babanın düzenli işi olması lojistik regresyon modelinde kullanıldı)

yapılma ihtiyacı duyuldu. Velayete ilişkin kararlarda velayetin çoğunlukla annede kalması (n:72; % 80) yönünde, %16.7'sinde (n:15) babada kalması yönünde görüş bildirilirken, %3.3'ünde (n:3) her iki ebeveynin de velayet için uygun olabileceği bildirildi. Velayet olgularının % 18.9'inde (n:17) ebeveyn yabancılaşma sendromu olduğu saptandı.

TARTIŞMA

Araştırmada, Hacettepe Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları polikliniğinde Ocak 2014- Ocak 2019 yılları arasında velayet/kişisel ilişki değerlendirme için görülen olguların adli dosyaları, raporları ve adli kurul kayıtları incelenerek klinik deneyimlerimiz ve ilgili alan yazın ile araştırma bulguları tartışılmıştır.

Türkiye'de boşanma üzerine Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) tarafından yapılan kapsamlı çalışmada, boşanma oranlarının 26–35 yaşlarında (% 42,9), lise mezunu olanlarda (% 40,3), evliliğin ilk 5 yılında (% 35,8) daha fazla olduğu (27), ASAGEM'in sonuçları ile karşılaştırıldığında araştırmamızda çiftlerin yaş, eğitim düzeyi ve evlilik süresi bakımından daha yüksek bir aralıkta olduğu görülmektedir. Literatürdeki benzer çalışmalarda da boşanma oranı ilk 5 yıl içerisinde en yüksektir (28,29). Araştırmamızda yer alan çiftlerin çocuk sahibi olmaları nedeniyle kliniğe yönlendirilmiş oldukları düşünüldüğünde evlilik sürelerinin ve yaş ortalamalarının daha yüksek olması beklenen bir durumdur.

Araştırmamızda incelenen adli dosyalarda

velayetin çoğunlukla annelerde kalması yönünde görüş bildirildiği görülmektedir. Literatürdeki benzer çalışma sonuçları, velayetin büyük oranda anneler tarafından talep edildiğini ve mahkeme kararları sonucunda da velayetin anneye verildiği yönündedir (28, 29). Geleneksel iş bölümü, toplum tarafından atfedilen cinsiyet rol ve sorumlulukların gereği velayet sorumluluğunu annenin daha iyi yerine getirebileceğine dair kanaatin olduğu belirtilmektedir (28, 30). Ebeveynler arasında çatışma olduğunda eşler nesnelliklerini kaybedebilmekte, çatışmalarını çocuğu kullanarak devam ettirebilmekte ve boşanma sonrasında velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun görüşmesinde aksaklıklar olabilmektedir (31, 32). Araştırmamızda çocukların ebeveynleri ile düzenli görüşmelerinde sorun yaşandığı, babalarını düzenli olarak görmeyen çocukların daha fazla olduğu saptanmıştır. Anneye yönelik fiziksel şiddetin ve çocuğun babası tarafından cinsel istismara uğradığı iddiasının olması düzenli görüşmeyi etkileyen en önemli risk faktörü olduğu; ebeveynlerden birinin sadakatsizlik/ aldatma, evlilik dışı ilişkisi söz konusu olduğunda aile içi şiddetin 15.4 kat arttığı bulunmuştur. Yazında boşanma davalarında söz konusu olan aile içi şiddet ve çocuğa yönelik cinsel istismar iddialarına karşın; adli yetkililerin, annenin çocuğunu çekişmenin bir parçası olarak kullandığı ve ekonomik refahı için hak elde etmek istediği için öne sürdüğü iddialar olarak gördüğü, bu nedenle şiddet mağduru olan anne ve çocuğun bu açıdan yeterince korunmadığı, risklerinin devam ettiği belirtilmiştir (33). Klinik deneyimimize ve araştırma bulgularımıza göre özellikle cinsel istismar iddialarına bir dayanak, kanıt bulunamaması ve olmadığı yönünde kanaat bildirmemiz bu olasılığı düşündürmektedir. Ancak bu yaklaşım olgu özelinde ayrıntılı

değerlendirilmediğinde şiddet mağduru birçok çocuk ve annenin riski devam etmektedir. Bu koşullarda ebeveynin çocuğunun zarar görmesinden kaygı duyarak dava süreçlerinde velayete sahip olmayan ebeveynle görüşmesini engellemesi anlaşılır görülmektedir. Bu karmaşık olguların multidisipliner bir ekiple değerlendirilerek risklerin doğru belirlenmesi ve güvenli koşullarda her iki ebeveynle görüşmenin sağlanacağı düzenlemeler ve danışmanlık sistemlerinin oluşturulması bu açıdan önemli görülmektedir.

Çocuğun bir ebeveynine karşı bilinçli ve programlı bir şekilde uzaklaştırılmasının söz konusu olduğu durumlarda ise çocuk ebeveynine karşı haksız bir iftira ve karalama kampanyası içinde olarak onu görmek istememektedir (34). Ebeveyn yabancılaşma sendromu olarak adlandırılan bu durumun literatürde boşanmış ailelerin çocuklarının %11-15'inde olduğu gösterilmiştir (35). Araştırmamızda çocukların %18.9'ünde ebeveyn yabancılaşma sendromu olduğu belirlenmiştir. Bu olgularda velayet konusunda kesin kanaat oluşturmadan önce yabancılaşan ebeveynle ilişkinin onarılması ve yeniden oluşturulması ve yabancılaştırıcı ebeveynde tutumla ilgili farkındalık yaratılması için 3-6 ay uzman eşliğinde değerlendirme süreci ve gerekli durumlarda çocuğun korunması, danışmanlığın ve tedavinin sürdürülebilmesi için bazı tedbir kararları alınması önerilmiştir. Çalışmamızda yabancılaşma sendromu riskini en iyi vordayar değişken çocuğun velayet sahibi olmayan ebeveyni en uzun görmeme süresi olarak bulunmuş, bu sürenin artmasının yabancılaşma sendromu riskini arttırdığı belirlenmiştir. Bu nedenle ebeveyn yabancılaştırma sendromunu önlemek için mahkeme sürecinin hızlı işleyerek ebeveynin çocukla daha düzenli zaman geçirmesi için ara kararlar alınmalı, anne ve babalar danışmanlık almaya teşvik edilmeli, aile mahkemesi uzmanları tarafından süreç izlenmeli, mahkeme kararlarına uyulmadığı tespit edildiğinde velayetin el değiştirmesi dâhil birçok tedbirin alınması sağlanmalıdır (36). Araştırmamızda değerlendirilen çekişmeli boşanma olgularında ebeveyn yabancılaşma sendromu olması durumunda alan yazınla benzer şekilde, ebeveynlerin danışmanlık almasının önemi vurgulanmış ve ebeveyn yabancılaşma sendromunun devam

etmesi durumunda velayetin değiştirilmesinin çocuğun yararına olacağı belirtilmiştir.

Bazı şartlar altında olması kaydı ile, ortak velayetin çocuklar üzerinde olumlu etkileri olduğu ortaya konmuştur. Her iki tarafın eşit düzeyde söz sahibi ve katılımlı olduğu bir düzende çocukların daha az kaybetme korkusu, anksiyete, daha çok desteklenme hissi ve benlik saygısı hissettikleri bildirilmiştir. Çocuk için en ideal olanı her iki ebeveynin de çocukla ilgili kararlara aktif katılımı, çocuğun sınırlama olmaksızın istediği kadar her iki ebeveyni de görebilmesidir (37). Bu araştırmada incelenen adli dosyaların çekişmeli boşanma olmasından dolayı ebeveynler tarafından ortak velayetin yürütülmesinde sorunlar yaşanacağı düşünülmektedir. Diğer yanda, velayeti almayan baba ile çocuk mekânı ve zamanı eskiden olduğu gibi paylaşmamakta ve baba eskisine göre daha zor ulaşılabilir duruma gelmektedir. Bunun nedeni genellikle boşanmada birlikte kargılık ve öfke yaşayan babanın duygusal yatırımını tüm aile fertlerinden çekmesi, anneyi cezalandırma arzusu ve bazen de annenin çocukları göstermeyerek babayı cezalandırma davranışı sonucu olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili çalışmalar, boşanmayı takiben çocuğun babası ile ilişkisinde niceliksel ve niteliksel azalma yaşadığını, bunun yabancılaşma sendromunu kolaylaştırdığını, çocuğun terk edilme, sevilmediğini düşünme, kendini güvende hissedememe gibi olumsuz duygular yaşadığını ortaya koymuştur (38).

Velayeti alan ebeveynin ruhsal olarak iyi olması çocuğun gelişim sürecini iyi geçireceğinin en önemli göstergelerinden birisidir. Ancak hastalığın derecesi ve bunun ebeveynlik kapasitesine etkilerinin farklı olabileceği göz önüne alınmalıdır (39). Araştırmamızda görüşmelerde ruhsal hastalık olabileceğinden şüphe edilen durumlarda ya da çiftlerin birbirine yönelik ruhsal hastalık iddialarının olması durumunda erişkin psikiyatri kliniklerinden ebeveynlerin ruhsal olarak değerlendirilmeleri istenmiştir. Velayetin düzenlenmesinde psikiyatrik hastalığı olan ebeveynin bu konuda tedavi alıp almadığının, alıyorsa bu tedavinin yeterliliğinin, aile ve sosyal çevrenin desteğinin de göz önünde bulundurularak hastalığın ebeveyn çocuk ilişkisi ve ebeveynlik becerilerine etkisine göre karar verilmiştir.

Aile mahkemelerinin uzmanları tarafından sosyal inceleme raporu düzenlenmesine karşın bazı dosyalarda ebeveyn ve çocuk etkileşimini daha iyi görebilmek için ev ziyareti yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Aile mahkemelerinin uzmanlarının ev incelemelerinde daha çok evin çocuğa uygunluğu (temizliği, güvenliği gibi) ve çocuğa sağlanan olanaklar hakkında değerlendirme yaptığı görülmektedir. Adli olgularımızda özellikle tarafların birbirlerini sınırsızca kötüledikleri durumlarda ilişkiyi objektif olarak değerlendirebilmek için ev ziyareti yapılması, çocuğun doğal ortamında ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimlerinin gözlenmesi bilirkişilik sürecinde bilgi toplamak ve kanaat oluşturmak için anahtar rol oynamıştır.

Aile mahkemelerinin velayet ve ebeveyn-çocuk ilişkisi dışında, ebeveynlerin istismar iddiaları nedeniyle çocuğa yönelik istismar olup olmadığı değerlendirilmesine ilişkin görüş istediği de görülmektedir. Araştırmamızda değerlendirilen adli dosyalarda ebeveynlerin istismar iddialarına karşılık, istismarı düşündürecek bulgulara rastlanılmadığı ya da olayın üzerinden geçen zaman, ebeveynler tarafından yapılan yönlendirmeler, çocuğun ve ebeveynin zaman içinde gerçeklik algılarının bozulduğunun ve birbirlerini olumsuz pekiştirdiklerinin düşünülmesi, gerçeğin çarpık algılanmaya başlanması, çocuğun yaşının küçük olması gibi nedenlerle istismara ilişkin kesin kaniya varılamamıştır. Objektif kritere göre değerlendirmede yaşanan zorluklar nedeniyle özellikle yaşı küçük olan çocuklarda, babalarıyla refakatçi eşliğinde görüşmeleri uygun bulunmuştur. Ancak refakatçi eşliğinde görüşme geçici bir tedbir olarak düzenlenmiştir. Çekişmeli velayetlerde özellikle yaşı küçük olan çocuklara yönelik -babanın cinsel istismarı olduğu iddiaları- giderek artan oranda görülmektedir. Araştırmamızda bu iddianın ortaya çıkışını çocuğun cinsiyetinin -kız çocuk olmak- TRR değerine göre yaklaşık 5 kat, evlilik dışı ilişkinin 15 kat ve velayete sahip olmayan ebeveynle düzensiz görüşmenin 16 kat arttırdığı belirlendi. Klinik olarak daha küçük çocuklarda bu iddianın ortaya çıkmasıyla uyumlu olarak bulgularımızda yaş küçüldükçe cinsel istismar iddiasının arttığı belirlenmesine karşın istatistiksel olarak anlamlı bulunamadı ($p = .054$). Bu sonuç cinsel istismar

iddiası olan olgu sayımızın sınırlı olmasından kaynaklanıyor olabilir. İleride daha büyük örneklem gruplarıyla bu yordayıcıların belirlenmesi çocukların ebeveynlerin örseleyici davranışlarından koruması açısından hayati görülmektedir. Çatışmalı boşanma ve velayetlerde ortaya çıkan çocuk cinsel istismarı iddiaları karmaşık, ebeveyn çocuk çiftinin birbirinin düşüncelerini ve algılarını beslediği, gerçeğin zamanla çarpıtılarak yaşandığı, gerçek istismarın gözden kaçması risklerini içinde barındıran zor bir durumdur. Profesyonellerin çoğu, gerçek dışı iddiaların en çok bu durumlarda olduğuna inanmakta birlikte bu iddiaların ne kadarının gerçek dışı olduğu konusu belirsizdir. En iyi eğitilmiş ve deneyimli uzmanların bile bu durumlarda, çocuk cinsel istismarı konusunda bir istismarın gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında kesin bir karara varmasının zor olduğu vurgulanmaktadır. Cinsel istismar iddiası olan çocukları değerlendirirken, uzmanların açık ve nesnel olması, her vakayı dikkatle incelemesi, mesleğin gerektirdiği bütün standartlara titizlikle uyulması, gerçek ve yalan iddiaları ayırt etmesini sağlayacak bilgileri edinmesi, çoklu bilgi kaynakları kullanması son derece önemlidir. Ebeveynlerin çatışmalı olduğu düşünülerek iddiaların gerçek dışı olduğu hemen düşünülmemelidir (40,41).

SONUÇ

Ebeveynlerin tutumlarına, çocukların özelliklerine, yakın çevrenin aile ve çocuğa yönelik desteğine bağlı olarak boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki etkileri değişebilmektedir. Her şeye rağmen aile bütünlüğü adına ilişkinin sürdürülmesi çocuğu boşanmadan daha fazla olumsuz etkileyebilmektedir (42). Çocuğun ruh sağlığı anne, baba ve çevrenin uygun birlikteliği ile gelişir. Değerlilik duygusu, her koşulda sevilirim, her koşulda bakım görebilirim düşüncesiyle gelişir. Boşanma sürecinde yaşanan "bana kim bakar, beni kim sever" gibi belirsiz alanlarda yaşam bulmaya çalışmak çocuğun ruh sağlığını bozar (32). Boşanma sürecinde iki tarafın birbirine yönelik olumsuz duygularının pekiştiği aile mahkeme salonlarının dışında, sorunların çözümüne yardım etmek amacıyla sosyal hizmet uzmanları gibi meslek elemanlarından oluşan bir danışmanlık sistemi oluşturulması oldukça önemlidir. Ebeveynlerden hangisinin çocuğun refahı için daha iyi seçenek

olduğunun belirlenmesi görevi mahkemelerindir. Ancak bu süreçte bu karar verilirken sosyal hizmet uzmanı, erişkin ve çocuk psikiyatristi, psikolog gibi farklı meslek gruplarının objektif ve bilimsel ölçütlere göre, işbirliği içerisinde değerlendirme yapması ve bilirkişi kanaat raporlarının buna göre hazırlanması çocuğun yüksek yararına olacaktır. Ancak; bu tür raporların sonucunda varılan kanaatler tarafların her ikisinin de istemeyeceği kararlar olabilmektedir. Bu çekişmeli boşanmanın doğasından kaynaklanmaktadır. Ama bilirkişiler çocuğun yüksek yararını göz önünde bulundurmaya zorundadır. Tarafların birçok farklı yollarla beğenmedikleri bilirkişi raporlarına müdahale etme girişimleri olabilmekte, çocuğun her iki ebeveynle sağlıklı ilişki kurması için yapılması gereken düzenlemelerin gecikmesine, çocuğun başka bir alanda bu çekişmeli boşanma ortamında tutulmasına devam ettirilmesine, bu süreçlerin çocuğun ruhsal açıdan olumsuz etkilemesine neden olmaktadır. Bu açıdan öncelikli olarak çocukların bu çekişmelerin dışında tutulabilmesi ve yaşına uygun ruhsal, sosyal, duygusal ihtiyaçlarının giderilmesi, gelişimsel dönemine özgü gereksinimlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle ebeveynlerin karşılıklı olumsuzluklarının sınırlarını fark etmeleri ve ortak çocuklarının her iki ebeveyni ile de mümkün en üst düzeyde sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için gerekli müdahaleleri desteklemeleri, belli sınırlar içerisindeki önerilere uymaları çocuk ruh sağlığı açısından çok önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Karney BR, Bradbury TN. The longitudinal course of marital quality and stability: a review of theory, methods, and research. *Psychol Bull* 1995; 118: 3-34.
2. Battal A. Boşanma Sebepleri: Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları. TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008, 209.
3. Madden DA, Leonard SA. Shared experiences, unique realities: formerly married mothers' and fathers' perceptions of parenting and custody after divorce. *Fam Relat* 2002; 51: 37-45.
4. Shifflett K, Cummings EM. A program for educating parents about the effects of divorce and conflict on children: an initial evaluation. *Fam Relat* 1999; 48: 79-89.
5. Rendal MS, Joshi H, Oh J, Verropoulou G. Comparing the childrearing lifetimes of Britain's divorce-revolution men and women. *Eur J Population* 2001; 17: 365-388.
6. Amato PR. The "child of divorce" as a person prototype: bias in the recall of information about children in divorced families. *J Marriage Fam* 1991; 53: 59-69.
7. Huurre T, Junkkari H, Aro H. Long-term psychosocial effects of parental divorce a follow-up study from adolescence to adult-

Çatışmalı velayetlerin değerlendirilmesi için istenen bilirkişilik hizmetinin uzmanlardan oluşan multidisipliner bir ekip tarafından yürütülmesi, değerlendirme sürecinde psikiyatrik tedavi ile desteklenmesi/izlenmesi gereken olguların izleme alınması ya da olgunun özelliklerine ve gerekliliklerine göre eğitim, sağlık, danışmanlık gibi çeşitli alanlarda tedbir kararı alınması gerekliliği mahkemeye bildirilmelidir. Sonuç olarak; çocuğun, boşanma sürecini ve sonrasında en az zararlarla atlattırılması için verilecek olan velayet/kişisel ilişki kararı büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte karar verilirken farklı meslek gruplarının objektif ve bilimsel ölçütlere göre, işbirliği içerisinde değerlendirme yapması, ebeveynler arasında işbirliğinin sağlanabilmesi için boşanma sürecinde danışmanlık ve arabuluculuk hizmetlerinin verilmesi çocuğun yüksek yararına olacağı düşünülmektedir.

Yazışma Adresi: Dr., Ferda Karadağ, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıklar Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye ferda.karadag@hacettepe.edu.tr

- hood. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci* 2006; 256: 256-263.
8. Cherlin AJ, Furstenberg FF, Chase-Lansdale L, Kiernan KE, Robins PK, Morrison DR, Teitle JO. Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science* 1991; 252:1386-1389.
9. Amato PR, Keith B. Parental divorce and adult well-being: a meta-analysis. *J Marriage Fam* 1991; 53: 43-58.
10. Kiral E. Avrupa Birliği ülkelerinin boşanma oranı analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi* 2018; 4: 19-38.
11. Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr/>. Erişim tarihi: Eylül.02,2019.
12. Meder M, Gültekin M. Türkiye'de 2001-2009 yılları arasındaki boşanma eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi* 2012; 17: 149-164.
13. Yıldırım N. Türkiye'de boşanma ve sebepleri. *Bilig* 2004; 28: 59-81.
14. Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014, 204.

15. Hawkins AJ, Willoughby BJ, Doherty WJ. Reasons for divorce and openness to marital reconciliation. *J Divorce Remarriage* 2012; 53: 453-463.
16. Amato PR, Keith B. Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychol Bull* 1991; 110: 26-46.
17. Şentürk Ü. Parçalanmış aile çocuklarının eğitimdeki başarı/başarısızlık durumu (Malaya Örneği 2006). *Sosyal Politika Çalışmaları* 2012; 12: 105-125.
18. Öngider N. Boşanmış ve evli ailelerden gelen çocukların algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile psikolojik uyum düzeylerinin karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri* 2013; 16: 164-174.
19. Amato PR, Afifi TD. Feeling Caught between parents: adults children's relations with parents and subjective well-being. *J Marriage Fam* 2006; 68: 222-235.
20. Afifi TD. Divorce. Edited by Berger CR, Roloff ME, Wilson SR, Dillard JP, Caughlin J, Solomon D. In *The International Encyclopedia of Interpersonal Communication*, 2015, pp.1-7.
21. Ganong LH, Coleman M. Introduction to the special section: Family resilience in multiple contexts. *J Marriage Fam* 2002; 64: 346-348.
22. Madden-Derdich DA, Leonard SA. Shared experiences, unique realities: former married mothers' and fathers' perceptions of parenting and custody after divorce. *Fam Relat* 2002; 51: 37-45.
23. Shiffrin K, Cummings EM. A program for educating parents about the effects of divorce and conflict on children: an initial evaluation. *Fam Relat* 1999; 48: 79-89.
24. Geniş M, Toker B, Şakiroğlu M. Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2019; 3: 190-199.
25. Korkut Y. Bir geçiş dönemi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları* 2012; 99-112.
26. American Psychological Association. Guidelines for child custody evaluations in divorce proceedings. *Fam Law Q* 1995; 29: 51-62.
27. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM). *Boşanma Nedenleri Araştırması*; Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009, 204.
28. Kaba Kaşıkçı G, Öztürk E. Karara bağlanan boşanma davalarının retrospektif incelenmesi: Gaziosmanpaşa örneği. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi* 2018; 15: 52-60.
29. İşsever H, Dişçi R. Evaluation of reasons to divorce in divorce suits took place in Istanbul, in 1999. *Adli Tıp Bülteni* 2000; 5: 151-156.
30. Arıkan Ç. Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. 1. Baskı, Ankara: Öncü Ltd, 1996, 64-65.
31. Thayer E, Zimmerman J. *Ayrılanlar İçin Çocuk Bakımı*. Türkoğulları Ü. (Çeviri). Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2001, 96.
32. Alyanak B. *Boşanma ve Çocuk*. Çocuk ve Ergen Temel Psikiyatri Kitabı içinde. Çuhadaroğlu Çetin (Çeviri ed.). Ankara, Hekimler Yayın Birliği, 2008, 765-767.
33. Stark DP, Choplin JM, Wellard SE. Taking Domestic Violence Into Account in Custody Cases: An Evidence Based Analysis and Reform Proposal. *MJGL* 2019; 26.
34. Gardner RA. The relationship between the parental alienation syndrome (PAS) and the false memory syndrome (FMS). *Am J Fam Ther* 2004; 32: 79-99.
35. Johnston JR, Walters MG, Olesen NW. Is it alienating parenting, role reversal or child abuse?: a study of children's rejection of a parent in child custody disputes. *J Emotional Abuse* 2005; 5:191-211.
36. Şentürk Ü. Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu. *Çocuk ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar, Şiddetin Mağduru Olarak Çocuklar* içinde. Bükler H. (Çeviri Ed.). Samer Bilimsel Yayınlar Serisi, 2004, 42-55.
37. Donnelly D, Finkelhor D. Does equality in custody arrangement improve the parent-child relationship? *J Marriage Fam* 1992; 54: 837-845.
38. Öngider N. Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2013; 5: 140-161.
39. Kalkavan İ, Büken E. Boşanma davalarında çocuğun velayet hakkı için uygun ebeveynin belirlenmesi. *Adli Tıp Bülteni* 2017; 22: 54-63.
40. Petherick W. False reports in child abuse and neglect cases. *Child Abuse Negl* 2019; 263-287.
41. Green AH. True and false allegations of sexual abuse in child custody disputes. *J Am Acad Child Psychiatry* 1986; 25: 446-459.
42. Şentürk Ü. *Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi*. İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2012, 124.